ĢENERĀLADVOKĀTES JULIĀNAS KOKOTES [JULIANE KOKOTT] SECINĀJUMI,

sniegti 2010. gada 30. septembrī[1]

I — Ievads

1. Vai ar Savienības pamattiesībām ir saderīgs tas, ka, sagatavojot privātus apdrošināšanas līgumus, apdrošinātā dzimums tiek izmantots kā riska faktors? Tāds būtībā ir jautājums, uz kuru Tiesai jāatbild šajā prejudiciālā nolēmuma tiesvedībā. Šajā ziņā tai pirmo reizi ir jāaplūko materiālo tiesību normas Direktīvā 2004/113/EK[2], kas ir viena no tā sauktajām diskriminācijas apkarošanas direktīvām[3], par kuru pēdējā laikā bijis daudz pretrunīgu diskusiju.

2. Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punktā ir atļauts dalībvalstīm pieļaut atšķirības starp dzimumiem apdrošināšanas prēmijās un izmaksās, ja dzimums ir noteicošs riska faktors un to var pamatot ar atbilstošiem un precīziem aktuārajiem un statistikas datiem. Daudzas dalībvalstis ir izmantojušas šo izņēmumu vienam vai vairākiem apdrošināšanas veidiem.

3. Tomēr Beļģijas Konstitucionālā tiesa tagad vaicā, vai šīs direktīvas norma ir saderīga ar augstākstāvošām Savienības tiesībām, precīzāk sakot, ar pamattiesībās nostiprināto aizliegumu diskriminēt dzimuma dēļ. Šī lūguma sniegt prejudiciālu nolēmumu pamatā ir konstitucionāla prasība par Beļģijas likumu par Direktīvas 2004/113 transponēšanu, kuru cēlusi patērētāju apvienība *Association Belge des Consommateurs Test-Achats* (turpmāk tekstā — "*Test-Achats*") un divas privātpersonas.

1 — Oriģinālvaloda — vācu.

2 — Padomes 2004. gada 13. decembra Direktīva 2004/113/EK, ar kuru īsteno principu, kas paredz vienlīdzīgu attieksmi pret vīriešiem un sievietēm attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem, preču piegādi un pakalpojumu sniegšanu (OV L 373, 37. lpp.; turpmāk tekstā — "Direktīva 2004/113").

3 — Pie diskriminācijas apkarošanas direktīvām cita starpā pieder Padomes 2000. gada 29. jūnija Direktīva 2000/43/EK, ar ko ievieš vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no rasu vai etniskās piederības (OV L 180, 22. lpp.), Padomes 2000. gada 27. novembra Direktīva 2000/78/EK, ar ko nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju (OV L 303, 16. lpp.), un Eiropas Parlamenta un Padomes 2006. gada 5. jūlija Direktīva 2006/54/EK par tāda principa īstenošanu, kas paredz vienlīdzīgas iespējas un attieksmi pret vīriešiem un sievietēm nodarbinātības un profesijas jautājumos (OV L 204, 23. lpp.).

II — Atbilstošās tiesību normas

A — *Savienības tiesības*

4. Šajā lietā atbilstošās Savienības tiesību normas ir ietvertas Savienības mērogā spēkā esošajās pamattiesībās, uz kurām norādīts Līguma par Eiropas Savienību 6. pantā. Šīs pamattiesības, kas it īpaši atspoguļotas Eiropas Savienības Pamattiesību hartā [4], ir kritērijs Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punkta spēkā esamības pārbaudei.

Līgums par Eiropas Savienību

5. Līdz 2009. gada 1. decembrim, kad stājās spēkā Lisabonas līgums, Līgumā par Eiropas Savienību, Amsterdamas līguma redakcijā, bija šāds 6. pants (turpmāk tekstā — LES 6. pants):

"1. Savienība ir dibināta, ievērojot dalībvalstu kopīgos principus — brīvības, demokrātijas, cilvēktiesību un pamatbrīvību respektēšanas principu un tiesiskuma principu.

2. Savienība kā Kopienas tiesību vispārēju principu ievēro pamattiesības, ko nodrošina 1950. gada 4. novembrī Romā parakstītā Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija un kas izriet no dalībvalstu kopīgajām konstitucionālajām tradīcijām.

[…]"

6. Līguma par Eiropas Savienību 6. pantā, redakcijā, kas izriet no Lisabonas līguma (turpmāk tekstā — "LES jaunā redakcija"), cita starpā ir noteikts:

"1. Savienība atzīst tiesības, brīvības un principus, kas izklāstīti 2000. gada 7. decembra Eiropas Savienības Pamattiesību hartā, kura pielāgota Strasbūrā, 2007. gada 12. decembrī, un šai Hartai ir tāds pats juridiskais spēks kā Līgumiem.

[…]

3. Pamattiesības, kas garantētas Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā un kas izriet no dalībvalstu kopīgajām konstitucionālajām tradīcijām, ir Savienības tiesību vispārīgo principu pamats."

4 — Eiropas Savienības Pamattiesību harta vispirms tika svinīgi pasludināta 2000. gada 7. decembrī Nicā (OV C 364, 1. lpp.) un pēc tam otrreiz — 2007. gada 12. decembrī Strasbūrā (OV C 303, 1. lpp., un OV 2010, C 83, 389. lpp.).

Pamattiesību harta

7. Pamattiesību hartas III sadaļā ir ietvertas normas par vienlīdzību. Hartas 20. pantā ar virsrakstu "Vienlīdzība likuma priekšā" ir noteikts:

"Visas personas ir vienlīdzīgas likuma priekšā."

8. Hartas 21. panta 1. punktā ir paredzēts nediskriminācijas princips, kas ir formulēts šādi:

"Aizliegta jebkāda veida diskriminācija, tostarp diskriminācija dzimuma, rases, ādas krāsas, etniskās vai sociālās izcelsmes, ģenētisko īpatnību, valodas, reliģijas vai pārliecības, politisko vai jebkuru citu uzskatu dēļ, diskriminācija saistībā ar piederību pie nacionālās minoritātes, diskriminācija īpašuma, izcelsmes, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas dēļ."

9. Turklāt Hartas 23. panta 1. punktā ar virsrakstu "Vīriešu un sieviešu līdztiesība" ir teikts:

"Vīriešu un sieviešu līdztiesība ir jānodrošina visās jomās, tostarp nodarbinātības, darba un atalgojuma jomā."

Direktīva 2004/113

10. Direktīva 2004/113 ir pamatota ar EKL 13. panta 1. punktu (tagad — LESD 19. panta 1. punkts). Direktīvas mērķis ir noteikts tās 1. pantā:

"Šīs direktīvas mērķis ir izveidot sistēmu, lai cīnītos pret diskrimināciju dzimuma dēļ attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem, preču piegādi un pakalpojumu sniegšanu, ar nolūku dalībvalstīs īstenot principu, kas paredz vienlīdzīgu attieksmi pret vīriešiem un sievietēm."

11. Vienlīdzīgas attieksmes principa definīcija Direktīvas 2004/113 nozīmē ir ietverta tās 4. panta 1. punktā:

"Šīs direktīvas izpratnē vienlīdzīgas attieksmes princips pret vīriešiem un sievietēm nozīmē, ka:

a) ir aizliegta tieša diskriminācija dzimuma dēļ, tostarp mazāk labvēlīga attieksme pret sievietēm grūtniecības un maternitātes dēļ;

b) ir aizliegta netieša diskriminācija dzimuma dēļ."

16. pantā minēto Komisijas ziņojumu, un nosūta šīs pārskatīšanas rezultātus Komisijai.

12. Direktīvas 2004/113 5. pantā ar virsrakstu "Aktuārie faktori" ir noteikts turpmākais:

3. Jebkurā gadījumā izmaksas, kas ir saistītas ar grūtniecību un maternitāti, nedrīkst radīt atšķirības indivīdu prēmijās un apdrošināšanas izmaksās.

"1. Dalībvalstis nodrošina, lai visos jaunajos līgumos, kas noslēgti, vēlākais, pēc 2007. gada 21. decembra, dzimuma kā faktora izmantošana prēmiju un apdrošināšanas izmaksu aprēķināšanai apdrošināšanas un saistītu finanšu pakalpojumu jomā neradītu atšķirības indivīdu prēmijās un apdrošināšanas izmaksās.

Dalībvalstis var atlikt to pasākumu īstenošanu, kas nepieciešami šī punkta prasību izpildei, vēlākais, uz diviem gadiem sākot no 2007. gada 21. decembra. Šādā gadījumā attiecīgās dalībvalstis nekavējoties informē Komisiju."

13. Papildus jānorāda uz Direktīvas 2004/113 preambulu, kuras 1., 4., 18. un 19. apsvērums ir formulēti šādi:

2. Neatkarīgi no šī panta 1. punkta dalībvalstis pirms pārņemšanas dienas [pirms 2007. gada 21. decembra] var lemt par pieļaujamajām samērīgajām atšķirībām indivīdu prēmiju un apdrošināšanas izmaksu aprēķināšanā gadījumos, kad dzimuma kā noteicošā faktora izmantošana riska novērtēšanā balstās uz atbilstošiem un precīziem aktuārajiem un statistikas datiem. Attiecīgās dalībvalstis informē Komisiju un nodrošina, lai precīzie dati, kas attiecas uz dzimuma kā noteicošā aktuārā faktora izmantošanu, tiktu apkopoti, publicēti un regulāri atjaunināti. Šīs dalībvalstis pārskata savu lēmumu piecus gadus pēc 2007. gada 21. decembra, ņemot vērā

"(1) Saskaņā ar Līguma par Eiropas Savienību 6. pantu Savienība ir dibināta, ievērojot dalībvalstu kopīgos principus — brīvības, demokrātijas, cilvēktiesību un pamatbrīvību respektēšanas principu un tiesiskuma principu, un kā Kopienas tiesību vispārēju principu ievēro pamattiesības, ko nodrošina Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija un

kas izriet no dalībvalstu kopīgajām konstitucionālajām tradīcijām.

[…]

(4) Vīriešu un sieviešu līdztiesība ir viens no Eiropas Savienības pamatprincipiem. Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 21. un 23. pants aizliedz jebkuru diskrimināciju dzimuma dēļ un nosaka, ka vīriešu un sieviešu līdztiesība ir jānodrošina visās jomās.

[…]

(18) Ar dzimumu saistītus aktuāros faktorus plaši izmanto apdrošināšanas un citu ar to saistītu finanšu pakalpojumu sniegšanā. Lai nodrošinātu vienlīdzīgu attieksmi pret vīriešiem un sievietēm, dzimuma kā aktuārā faktora izmantošana nedrīkst radīt atšķirības indivīdu prēmiju un apdrošināšanas izmaksu aprēķināšanā. Lai novērstu strauju tirgus pārorientēšanos, šis princips būtu jāpiemēro tikai līgumiem, kas ir noslēgti pēc šīs direktīvas pārņemšanas [transponēšanas] dienas.

(19) Noteiktas risku kategorijas var būt atšķirīgas katram no dzimumiem. Dažos gadījumos dzimums ir viens no faktoriem, tomēr ne vienmēr vienīgais noteicošais faktors, novērtējot apdrošinātos riskus. Attiecībā uz līgumiem, kas noslēgti šāda veida risku apdrošināšanai, dalībvalstis var pieļaut izņēmumus no principa, kas paredz vienādas prēmijas un apdrošināšanas izmaksas abu dzimumu pārstāvjiem, ja vien dalībvalstis var nodrošināt, ka aktuārie un statistikas dati, kas ir aprēķinu pamatā, ir uzticami, ir tikuši regulāri atjaunoti un ir publiski pieejami. Izņēmumi ir pieļaujami tikai gadījumos, kad valsts tiesību aktos princips par vienādām prēmijām un apdrošināšanas izmaksām abu dzimumu pārstāvjiem nav ticis pielietots jau pirms tam. Piecus gadus pēc šīs direktīvas pārņemšanas [transponēšanas] dienas dalībvalstīm būtu jāpārskata šo izņēmumu pamatojums, ņemot vērā jaunākos aktuāros un statistikas datus, kā arī ziņojumu, ko Komisija sniedz trīs gadus pēc šīs direktīvas pārņemšanas dienas."

B — *Valsts tiesības*

14. No Beļģijas tiesībām nozīme ir 2007. gada 21. decembra likumam [5], kura mērķis ir transponēt Direktīvu 2004/113 [6]. Ar šo likumu tikai

5 — Likums, ar kuru groza 2007. gada 10. maija likumu par cīņu pret sieviešu un vīriešu diskrimināciju dzimuma dēļ apdrošināšanas jomā (2007. gada 31. decembra *Moniteur belge* Nr. 373, 66175. lpp.).

6 — Šāds mērķis izriet no 2007. gada 21. decembra likuma 2. panta.

dažus mēnešus agrāk izdota likuma norma — precīzāk sakot, 2007. gada 10. maija likuma par cīņu pret sieviešu un vīriešu diskrimināciju [7] 10. pants — no 2007. gada 20. decembra ir izteikta šādā jaunā redakcijā [8]:

"10. pants. 1. Atkāpjoties no 8. panta, var tikt noteikta tieša un proporcionāla atšķirība saistībā ar dzimuma piederību, nosakot apdrošināšanas prēmijas un izmaksas, ja dzimums ir noteicošais faktors, novērtējot risku, pamatojoties uz atbilstošiem un precīziem aktuārajiem un statistikas datiem.

Šī atkāpe ir piemērojama vienīgi dzīvības apdrošināšanas līgumiem 1992. gada 25. jūnija likuma par dzīvības apdrošināšanu uz zemes 97. panta izpratnē.

2. Sākot ar 2007. gada 21. decembri ar grūtniecību un maternitāti saistītas izmaksas nekādā ziņā nevar turpināt radīt atšķirības apdrošināšanas prēmijās un apdrošināšanas izmaksās.

3. Banku, finanšu un apdrošināšanas lietu komisija savāc 1. punktā minētos aktuāros un statistikas datus un, vēlākais, 2008. gada 20. jūnijā nodrošina to publicēšanu, un tad ik pēc diviem gadiem tos atjaunina un publicē savā interneta lapā. Šie dati tiek atjaunināti ik pēc diviem gadiem.

Banku, finanšu un apdrošināšanas lietu komisijai ir tiesības no attiecīgajām iestādēm, uzņēmumiem un personām pieprasīt šajā nolūkā nepieciešamos datus. Tā nosaka, kādi dati tai ir jānodod, kādā veidā un kādā formā [tie ir nododami].

4. Banku, finanšu un apdrošināšanas lietu komisija Eiropas Komisijai, vēlākais, 2009. gada 21. decembrī iesniedz datus, kas ir tās rīcībā atbilstoši šim pantam. Tā šos datus Eiropas Komisijai nosūta katru reizi pēc to atjaunināšanas.

5. Likumdevējas palātas pirms 2011. gada 1. marta novērtē šī panta piemērošanu, pamatojoties uz 3. un 4. punktā minētajiem datiem, Direktīvas 2004/113/EK 16. pantā minēto Komisijas ziņojumu, kā arī situāciju citās Eiropas Savienības dalībvalstīs.

7 — 2007. gada 30. maija *Moniteur belge* Nr. 159, 29031. lpp.

8 — Šis grozījums ir izdarīts ar 2007. gada 21. decembra likuma 3. pantu; tā spēkā stāšanās diena izriet no tā 5. panta.

Šī novērtēšana notiek, pamatojoties uz ziņojumu, kuru likumdevējām palātām divu gadu laikā iesniedz Novērtēšanas komisija.

Ar dekrētu, kas apspriests Ministru padomē, karalis nosaka precīzākus noteikumus par Novērtēšanas komisijas sastāvu un tās iecelšanu, kā arī ziņojuma formu un saturu.

Komisija it īpaši ziņo par šī panta ietekmi uz tirgus situāciju un aplūko arī citus segmentācijas faktorus, kas nav saistīti ar dzimumu.

6. Šī norma nav piemērojama apdrošināšanas līgumiem, kas noslēgti sociālā nodrošinājuma papildu režīma ietvaros. Uz šiem līgumiem attiecas vienīgi 12. pants."

15. Turklāt 2007. gada 21. decembra likuma 4. pantā ir ietverta šāda norma:

"Līdz brīdim, kad Banku, finanšu un apdrošināšanas lietu komisija publicē 2007. gada 10. maija likuma par cīņu pret sieviešu un vīriešu diskrimināciju dzimuma dēļ apdrošināšanas jomā 10. panta 3. punktā [šī likuma redakcijā] minētos aktuāros un statistikas datus, tieša atšķirība dzimuma dēļ, nosakot apdrošināšanas prēmijas un izmaksas, ir atļauta, ja to objektīvi pamato leģitīms mērķis un šī mērķa sasniegšanas līdzekļi ir piemēroti un nepieciešami. Banku, finanšu un apdrošināšanas lietu komisija šos datus publicē, vēlākais, 2008. gada 20. jūnijā."

III — Pamata prāva

16. Beļģijas Karalistes Konstitucionālajā tiesā ir iesniegta prasība atcelt 2007. gada 21. decembra likumu. Šo prasību 2008. gada jūnijā cēla *Test-Achats*, bezpeļņas patērētāju apvienība, un divas privātpersonas.

17. Būtībā prasītāji pamata lietā norāda, ka 2007. gada 21. decembra likums neesot saderīgs ar vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un sievietēm. Ar to esot pārkāpts Beļģijas Konstitūcijas 10., 11. un 11.a pants kopā ar EKL 13. pantu, Direktīvu 2004/113, Pamattiesību hartas 20., 21. un

23. pantu, ECPAK [9] 14. pantu, Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām [10] 26. pantu, kā arī Starptautisko Konvenciju par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu [11].

18. Konstitucionālā tiesa ir konstatējusi, ka apstrīdētajā likumā ir izmantots atbrīvojums saskaņā ar Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punktu un ka tādējādi prasītāju iebildumi attiecas arī uz minēto direktīvas normu. Šajos apstākļos Konstitucionālā tiesa uzskata, ka, pirms lemt par tai iesniegto konstitucionālo prasību, ir jāizvērtē Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punkta spēkā esamība. Konstitucionālā tiesa skaidri atzīst, ka vienīgi [Eiropas Savienības] Tiesas kompetencē ir izskatīt minēto jautājumu par spēkā esamību un, tā kā [Konstitucionālās tiesas] kā valsts tiesas nolēmumus nevar pārsūdzēt valsts tiesā, tai ir pienākums vērsties Tiesā saskaņā ar EKL 234. panta 3. punktu (tagad — LESD 267. panta 3. punkts).

IV — Prejudiciālie jautājumi un tiesvedība Tiesā

19. Ar 2009. gada 18. jūnija spriedumu Beļģijas Konstitucionālā tiesa ir uzdevusi Tiesai šādus prejudiciālus jautājumus [12]:

"1) Vai Direktīvas 2004/113/EK 5. panta 2. punkts ir saderīgs ar LES 6. panta 2. punktu un konkrētāk — ar šajā normā nostiprināto vienlīdzības un nediskriminācijas principu?

2) Noliedzošas atbildes uz pirmo jautājumu gadījumā — vai Direktīvas 5. panta 2. punkts ir nesaderīgs ar LES 6. panta

9 — Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija ("ECPAK", parakstīta Romā 1950. gada 4. novembrī). Saskaņā ar pastāvīgo judikatūru ECPAK ir īpaša nozīme, lai konstatētu pamattiesību standartus, kas jāievēro Eiropas Savienībai; skat. starp daudziem spriedumiem Tiesas 2007. gada 26. jūnija spriedumu lietā C-305/05 *Ordre des barreaux francophones et germanophone* u.c. (Krājums, I-5305. lpp., 29. punkts un tajā minētā judikatūra); skat. arī LES 6. panta 2. punktu un LES jaunās redakcijas 6. panta 3. punktu.

10 — Sagatavots parakstīšanai 1966. gada 19. decembrī, stājies spēkā 1976. gada 23. martā (*UNTS* 999. sēj., 171. lpp.).

11 — Sagatavota parakstīšanai 1979. gada 18. decembrī, stājusies spēkā 1981. gada 3. septembrī (*UNTS* 1249. sēj., 13. lpp.).

12 — Spriedums Nr. 103/2009, dokumenta Nr. 4486, pieejams Beļģijas Konstitucionālās tiesas interneta lapā: <http://www.const-court.be/de/common/home.html> (pēdējo reizi apskatīts 2010. gada 1. septembrī).

2. punktu arī tad, ja to piemēro vienīgi līgumiem par dzīvības apdrošināšanu?"

20. Tiesvedībā Tiesā rakstveida apsvērumus papildus *Test-Achats* iesniedza Beļģijas, Īrijas, Francijas, Lietuvas, Somijas un Apvienotās Karalistes valdības, kā arī Eiropas Savienības Padome un Eiropas Komisija. 2010. gada 1. jūnija tiesas sēdē piedalījās *Test-Achats*, Beļģijas, Īrijas un Apvienotās Karalistes valdības, kā arī Padome un Komisija.

V — Vērtējums

21. Norma, kas jāizvērtē, proti, Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punkts, sākotnējā Komisijas direktīvas priekšlikumā [13] vispār nebija ietverta. Vēl vairāk: Komisija direktīvas priekšlikuma pamatojumā pēc šajā lietā apstrīdētās problemātikas sīka skaidrojuma bija paudusi stingru nostāju attiecībā pret iespējamību paredzēt ar dzimumu saistītas atšķirības apdrošināšanas prēmijās un izmaksās un bija skaidri uzskatījusi tās par nesaderīgām ar vienlīdzīgas attieksmes principu [14].

22. Vēl pārsteidzošāk ir tas, ka Komisija šajā tiesvedībā uzsvērti pauž domu, ka Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punktā nav nekāda pārkāpuma attiecībā uz vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un sievietēm, bet gan minētā norma tieši esot šī principa izpausme. Arī taujāta par to, Komisija nespēja ticami paskaidrot savu pēkšņo nostājas maiņu.

23. Es savukārt stipri šaubos par to, vai Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punkts Padomes izraudzītajā formulējumā vispār ir piemērots tam, lai izteiktu vienlīdzīgas attieksmes principu, it īpaši prasību atšķirīgās situācijās nepiemērot vienādus noteikumus. Normu ar šādu mērķi vajadzētu piemērot visās dalībvalstīs. Bet faktiski Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punkts saskaņā ar Savienības likumdevēja uzskatiem ir jāpiemēro tikai "gadījumos, kad valsts tiesību aktos princips par vienādām prēmijām un apdrošināšanas izmaksām abu dzimumu pārstāvjiem nav ticis pielietots jau pirms tam" [15]. Tādējādi šī norma izraisa to,

13 — Priekšlikums Padomes direktīvai par vienlīdzīgas attieksmes principa starp sievietēm un vīriešiem ieviešanu attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem un preču piegādi un pakalpojumu sniegšanu, COM(2003) 657, galīgā redakcija.

14 — Iepriekš 13. zemsvītras piezīmē minētais Komisijas priekšlikums (7. un nākamās lpp., it īpaši 9. lpp. apakšā).

15 — Skat. Direktīvas 2004/113 preambulas 19. apsvēruma ceturto teikumu.

ka dažās dalībvalstīs pret vīriešiem un sievietēm saistībā ar apdrošināšanas pakalpojumu drīkst izturēties atšķirīgi, turpretim citās dalībvalstīs saistībā ar to pašu apdrošināšanas pakalpojumu pret viņiem ir jāizturas vienlīdzīgi. To, ka šāda juridiskā situācija izriet no Savienības tiesībās paredzētā vienlīdzīgas attieksmes principa, ir grūti saprast.

A — *Par pirmo jautājumu*

24. Ar pirmo jautājumu Beļģijas Konstitucionālā tiesa lūdz informāciju par Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punkta spēkā esamību. Būtībā tā vēlas zināt, vai šī norma ir saderīga ar vienlīdzīgas attieksmes un nediskriminācijas principu.

25. Test-Achats uzskata, ka ar Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punktu šis princips ir pārkāpts, visas tiesvedībā iesaistītās dalībvalstis un Savienības iestādes pauž pretēju viedokli.

1) Vispārēji apsvērumi

26. Eiropas Savienība ir tiesību savienība; ne Savienības iestādes, ne arī dalībvalstis nevar izvairīties no kontroles pār to rīcības atbilstību Savienības "konstitucionālajam pamatlikumam", kas noteikts līgumos [16].

27. Visu Savienības tiesību aktu tiesiskuma nosacījums ir pamattiesību un cilvēktiesību ievērošana [17]. Tas tāpēc, ka Savienība ir dibināta, pamatojoties uz brīvības, cilvēktiesību un pamatbrīvību ievērošanas principiem, kā arī tiesiskuma principu (LES 6. panta 1. punkts [18]). Pamattiesības, ko nodrošina ECPAK un kas izriet no dalībvalstu kopīgajām konstitucionālajām tradīcijām, tā ievēro kā vispārējus tiesību principus (LES 6. panta 2. punkts [19]).

28. Pašlaik Savienības mērogā garantēto pamattiesību kopsavilkums ir atrodams Eiropas Savienības Pamattiesību hartā, kurai kopš Lisabonas līguma spēkā stāšanās ir tāds pats juridiskais spēks kā Līgumiem (LES jaunā

16 — 1986. gada 23. aprīļa spriedums lietā 294/83 *Les Verts*/Parlaments (*Recueil*, 1339. lpp., 23. punkts) un 2008. gada 3. septembra spriedums apvienotajās lietās C-402/05 P un C-415/05 P *Kadi* un *Al Barakaat International Foundation*/Padome un Komisija, saukts "Kadi" (Krājums, I-6351. lpp., 281. punkts).

17 — Šajā ziņā skat. iepriekš 16. zemsvītras piezīmē minēto spriedumu apvienotajās lietās *Kadi* (285. punkts).

18 — Šī norma tagad būtībā atbilst LES jaunās redakcijas 2. pantam.

19 — Šī norma tagad būtībā atbilst LES jaunās redakcijas 6. panta 3. punktam.

redakcija, 6. panta 1. punkts) [20]. Arī attiecībā uz laiku pirms Lisabonas līguma spēkā stāšanās, kad Hartai vēl nebija primārajām tiesībām pielīdzināma saistoša tiesiskā spēka, to tomēr var izmantot kā interpretācijas avotu pamattiesību aizsardzībai Savienības mērogā [21]; tā īpaši ir tad, ja ir jāizvērtē tāds tiesību akts, kurā Savienības likumdevējs pats atsaucies uz Hartu, kā šajā lietā noticis Direktīvas 2004/113 preambulas 4. apsvērumā [22].

29. Vispārējais vienlīdzīgas attieksmes un nediskriminācijas princips ir izteikts Pamattiesību hartas 20. pantā, kurā noteikta visu personu vienlīdzība likuma priekšā. Bet šajā lietā jautājums ir par vienlīdzīgas attieksmes un nediskriminācijas principu attiecībā pret vīriešiem un sievietēm, kuru Tiesa jau sen atzina par Eiropas Savienības tiesību pamatprincipu [23] un kurš tagad kā pamattiesības ir īpaši noteikts Pamattiesību hartas 21. panta 1. punktā un 23. panta 1. punktā. Turpmāk iedziļināšos tikai šajā principā. Tā kā saistībā ar šo tiesvedību nav būtiskas atšķirības starp jēdzieniem "vienlīdzīgas attieksmes princips", "nediskriminācijas princips" un "diskriminācijas aizliegums", tad lietošu tos kā sinonīmus.

30. Tas, ka Savienības likumdevējs Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punktā pats neparedz atšķirības atkarībā no apdrošināto personu dzimuma, bet gan vienīgi pilnvaro uz to dalībvalstis, neietekmē pārbaudi par šīs tiesību normas saderību ar augstākstāvošām tiesībām. Tas ir tāpēc, ka Savienības likumdevējs nedrīkst pilnvarot dalībvalstis veikt pasākumus, ar kuriem tiktu pārkāptas Savienības pamattiesības, un Tiesai ir uzdevums to pārbaudīt [24].

20 — Skat. arī 2010. gada 19. janvāra spriedumu lietā C-555/07 *Kücükdeveci* (Krājums, I-365. lpp., 22. punkts) un 2010. gada 1. jūlija spriedumu lietā C-407/08 P *Knauf Gips*/Komisija (Krājums, I-6375. lpp., 91. punkts).

21 — Šajā ziņā skat. 2007. gada 13. marta spriedumu lietā C-432/05 *Unibet* (Krājums, I-2271. lpp., 37. punkts), 2007. gada 11. decembra spriedumu lietā C-438/05 *International Transport Workers' Federation* un *Finnish Seamen's Union* (Krājums, I-10779. lpp., 43. un 44. punkts), 2007. gada 18. decembra spriedumu lietā C-341/05 Laval un Partneri (Krājums, I-11767. lpp., 90. un 91. punkts) un 2008. gada 14. februāra spriedumu lietā C-244/06 *Dynamic Medien* (Krājums, I-505. lpp., 41. punkts).

22 — Šajā ziņā skat. 2006. gada 27. jūnija spriedumu lietā C-540/03 Parlaments/Padome, saukts "Ģimenes atkalapvienošanās" (Krājums, I-5769. lpp., 38. punkts).

23 — 1976. gada 8. aprīļa spriedums lietā 43/75 *Defrenne*, saukts "Defrenne II" (*Recueil*, 455. lpp., 12. punkts), un 1978. gada 15. jūnija spriedums lietā 149/77 *Defrenne*, saukts "Defrenne III" (*Recueil*, 1365. lpp., 26. un 27. punkts).

24 — Šajā ziņā skat. iepriekš 22. zemsvītras piezīmē minēto spriedumu lietā "Ģimenes atkalapvienošanās" (it īpaši 76., 84., 90. un 103. punkts).

2) Vienlīdzīgas attieksmes principa pret vīriešiem un sievietēm būtiskā nozīme

31. Tiesa pastāvīgajā judikatūrā uzsver vienlīdzīgas attieksmes principa pret vīriešiem un sievietēm būtisko nozīmi [25]. Šī nozīme tiek uzsvērta arī svarīgos Līgumu punktos, piemēram, Direktīvas 2004/113 pieņemšanas brīdī — EKL 2. pantā un EKL 3. panta 2. punktā, pašlaik — LES jaunās redakcijas 2. pantā, LES jaunās redakcijas 3. panta 3. punkta otrajā daļā, LESD 8. pantā un LESD 10. pantā.

32. Tomēr daži lietas dalībnieki ir mēģinājuši mazināt minētā principa nozīmi šajā lietā. Taču neviens no šajā ziņā izvirzītajiem argumentiem nav pārliecinošs.

33. Pretēji tam, kā šķiet, uzskata Padome un Komisija, pirmkārt, no EKL 13. panta 1. punkta, ar kuru ir pamatota Direktīva 2004/113, neizriet, ka Savienības likumdevējam būtu plaša autonomija, saturiski nosakot pasākumus cīņai pret diskrimināciju.

34. EKL 13. panta 1. punkts, protams, ir noteikums, saskaņā ar kuru Padome "var" paredzēt "pasākumus" cīņai pret diskrimināciju. Tāpēc tai, bez šaubām, ir zināma rīcības brīvība attiecībā uz normu diskriminācijas novēršanai — kuras tai jāpieņem — atbilstību mērķim, materiālo piemērošanas jomu un saturu. Tādējādi, ievērojot patvaļīgas rīcības aizlieguma robežas, Padomei principā arī vajadzētu būt iespējai atsevišķus pakalpojumus, piemēram, apdrošināšanas pakalpojumus, pilnībā izņemt no Direktīvas 2004/113 piemērošanas jomas.

35. Tomēr ar Direktīvu 2004/113, it īpaši tās 5. pantu, Padome ir apzināti izvēlējies pieņemt normas diskriminācijas novēršanai apdrošināšanas nozarē. Šādām normām ir bez ierobežojumiem jāiztur pārbaude saistībā ar augstākstāvošām Savienības tiesībām, it īpaši saistībā ar Savienības pamattiesībām. Tām, izmantojot EKL 13. panta 1. punktā (tagad — LESD 19. panta 1. punkts) minēto izteicienu, ir jābūt "attiecīg[ām] [piemērotām]", lai cīnītos pret diskrimināciju; tās pašas nedrīkst izraisīt diskrimināciju. Padome nevar šo pārbaudi neveikt, īsi norādot, ka tā varējusi arī nerīkoties.

36. Otrkārt, vienlīdzīgas attieksmes principa pret vīriešiem un sievietēm nozīmi šajā lietā nevar mazināt, norādot uz to, ka jautājums neesot par "absolūtām tiesībām", proti,

25 — Pamatā skat. 1986. gada 26. februāra spriedumu lietā 152/84 *Marshall* (*Recueil*, 723. lpp., 36. punkts) un lietā 262/84 *Beets-Proper* (*Recueil*, 773. lpp., 38. punkts), skat. arī 1994. gada 24. februāra spriedumu lietā C-343/92 *Roks* u.c. (*Recueil*, I-571. lpp., 36. punkts), 2000. gada 6. aprīļa spriedumu lietā C-226/98 *Jørgensen* (*Recueil*, I-2447. lpp., 39. punkts), 2003. gada 20. marta spriedumu lietā C-187/00 *Kutz-Bauer* (*Recueil*, I-2741. lpp., 60. punkts) un 2003. gada 23. oktobra spriedumu apvienotajās lietās C-4/02 un C-5/02 *Schönheit* un *Becker* (*Recueil*, I-12575. lpp., 85. punkts).

par neierobežotām pamattiesībām. Jo, lai gan pamattiesības katrā ziņā var ierobežot, tās tomēr ir jāizmanto par mērauklu, pārbaudot tiesību aktu tiesiskumu [26].

37. Nevienlīdzīga attieksme saistībā ar dzimumu zināmos apstākļos noteikti var tikt attaisnota. Attaisnojums *tiešai* diskriminācijai dzimuma dēļ — par kuras vienīgās pārbaudi ir šī lieta — tomēr ir iespējams ar stingriem ierobežojumiem, un tam jābūt rūpīgi pamatotam. Savienības likumdevējs nekādā gadījumā nevar brīvi pieļaut izņēmumus no vienlīdzīgas attieksmes principa un tādējādi atņemt nozīmi diskriminācijas aizliegumam.

38. Vēlos piebilst, ka aizliegumam diskriminēt dzimuma dēļ saistībā ar tā saturu nav vajadzīgs nekāds Savienības likumdevēja sniegts precizējums. Tas, ka Savienības likumdevējs dažkārt pieņem sekundāro tiesību pasākumus, lai sekmētu vienlīdzīgu attieksmi pret vīriešiem un sievietēm un lai cīnītos pret esošo diskrimināciju viņu vidū — kas, ievērojot Līgumu mērķus [27], tam arī *ir jāpieņem* —, nemazina vienlīdzīgas attieksmes principa kā Eiropas Savienības pamattiesības un konstitucionāla principa nozīmi, bet gan tieši uzsver tā izcilo nozīmi visās jomās.

39. Ja Savienības likumdevējs paredz "pasākumus" EKL 13. panta 1. punkta (tagad — LESD 19. panta 1. punkta) nozīmē, lai cīnītos pret diskrimināciju un sekmētu vīriešu un sieviešu līdztiesību, tad tam jāparedz minētie pasākumi saskaņā ar noteikumiem par primārajās tiesībās nostiprināto vienlīdzīgas attieksmes pret dzimumiem principu.

3) Pārbaude attiecībā uz Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punkta saderīgumu ar vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un sievietēm

40. Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punktā dalībvalstīm ir atļauts ar tajā minētajiem

26 — Par vienlīdzīgas attieksmes principu skat. 1990. gada 14. jūnija spriedumu lietā C-37/89 *Weiser* (*Recueil*, I-2395. lpp., 13. un 14. punkts) un 2007. gada 11. septembra spriedumu lietā C-227/04 P *Lindorfer*/Padome (Krājums, I-6767. lpp., 51. punkts); tajā pašā nozīmē saistībā ar pamattiesībām uz ģimenes dzīves neaizskaramību skat. iepriekš 22. zemsvītras piezīmē minēto spriedumu lietā "Ģimenes atkalapvienošanās" (it īpaši 76., 90. un 103. punkts).

27 — Šajā ziņā skat. iepriekš šo secinājumu 31. punktā minētos Līgumu noteikumus.

nosacījumiem pieļaut atšķirības starp dzimumiem apdrošināšanas prēmijās un izmaksās. Tādējādi šajā tiesību normā ir atļautas tādas atšķirības apdrošināšanas līgumos, kuras ir tieši saistītas ar apdrošinātā dzimumu [28].

41. Tas obligāti nenozīmē, ka Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punkts pavērtu iespējas ar Savienības tiesībām aizliegtai tiešai diskriminācijai dzimuma dēļ. Saskaņā ar pastāvīgo judikatūru [29] vienlīdzīgas attieksmes vai nediskriminācijas princips — kuram diskriminācijas dzimuma dēļ aizlieguma princips ir tikai īpaša izpausme — paredz, ka līdzīgas situācijas nevar tikt kvalificētas atšķirīgi un dažādas situācijas savukārt nevar tikt aplūkotas vienādi, ja vien šādai pieejai nav objektīva pamata [30].

42. Tātad ir jāpārbauda, vai situācijas, kādās vīrieši un sievietes atrodas saistībā ar apdrošināšanas pakalpojumiem, juridiski var būtiski atšķirties.

43. Situācijas raksturojošie elementi un to salīdzināmais raksturs cita starpā ir jānosaka un jānovērtē, ņemot vērā tiesiskā regulējuma, ar ko ievieš šo atšķirību, mērķi un nolūku. Turklāt ir jāņem vērā tās nozares principi un mērķi, uz kuru attiecas šis tiesiskais regulējums [31].

44. Kā tiesvedībā Tiesā norādījuši vairāki lietas dalībnieki, ar Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punktu ir jāņem vērā apdrošināšanas īpatnības. Apdrošināšanas uzņēmumi piedāvā pakalpojumus, par kuriem, slēdzot līgumus, nevar droši pateikt, vai, kad un kādā mērā apdrošinātais tos izmantos. Lai šo risku padarītu aprēķināmu un attiecīgos produktus izveidotu atbilstoši riskiem, aktuāri aprēķinot prēmijas un izmaksas, prognožu izmantošana ir neaizstājama.

28 — Dažkārt jautājums var būt arī par apdrošināšanas atlīdzības saņēmēja dzimumu; apdrošināšanas atlīdzības saņēmējam nav noteikti jābūt identiskam apdrošināšanas ņēmējam. Vienkāršības labad turpmāk visu laiku runāšu par apdrošināto.

29 — 1984. gada 13. decembra spriedums lietā 106/83 *Sermide* (*Recueil*, 4209. lpp., 28. punkts), 2005. gada 6. decembra spriedums apvienotajās lietās C-453/03, C-11/04, C-12/04 un C-194/04 *ABNA* u.c. (Krājums, I-10423. lpp., 63. punkts), 2008. gada 16. decembra spriedums lietā *Arcelor Atlantique et Lorraine* u.c., saukts "Arcelor" (Krājums, I-9895. lpp., 23. punkts), un 2009. gada 7. jūlija spriedumu lietā C-558/07 *S.P.C.M.* u.c. (Krājums, I-5783. lpp., 74. punkts).

30 — Turklāt tas pats ir noteikts arī pašā Direktīvas 2004/113 2. panta a) punktā, kurā tiešās diskriminācijas jēdziens ir definēts šādi: "Ja attieksme pret vienu personu ir mazāk labvēliga dzimuma dēļ nekā attieksme pret kādu citu ir, ir bijusi vai būtu bijusi līdzīgā situācijā." Arī pārējās diskriminācijas apkarošanas direktīvās ir atrodamas atbilstošas jēdzienu definīcijas (skat. Direktīvas 2000/43 2. panta 2. punkta a) apakšpunktu, Direktīvas 2000/78 2. panta 2. punkta a) apakšpunktu un Direktīvas 2006/54 2. panta 1. punkta a) apakšpunktu).

31 — Iepriekš 29. zemsvītras piezīmē minētais spriedums lietā *Arcelor* (26. punkts).

45. Piemēram, attiecībā uz dzīvības apdrošināšanu un pensijas apdrošināšanu ir nozīme prognozētajam apdrošinātā sagaidāmajam dzīves ilgumam, transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās apdrošināšanas gadījumā — iespējamībai, ka apdrošinātais izraisīs satiksmes negadījumu, un privātajā veselības apdrošināšanā — iespējamībai, ka apdrošinātais izmantos atsevišķus medicīnas pakalpojumus.

46. Šajā ziņā parasti netiek veikta individuāla prognoze par attiecīgo apdrošināto, bet gan tiek izmantoti no prakses izrietošie skaitļi. Tas galvenokārt ir tādēļ, ka ir grūti — vai pat neiespējami — precīzi spriest par apdrošināšanas risku, kas saistīts ar atsevišķu indivīdu. Tāpēc principā ir pilnīgi leģitīmi, novērtējot risku, individuāla novērtējuma vietā — vai papildus tam — veikt kategorijas novērtējumu.

47. Bet tas, kādas salīdzināmās grupas šajā nolūkā drīkst izveidot, visbeidzot vienmēr ir atkarīgs no attiecīgā tiesiskā regulējuma. Paredzot šādu tiesisko regulējumu, kas ietver politiskus, ekonomiskus un sociālus lēmumus un kam var būt vajadzīgi sarežģīti vērtējumi un pārbaudes, Padomei saistībā ar tai piešķirto pilnvaru īstenošanu ir plaša rīcības brīvība ("diskrecionārā vara") [32]. Uz to ir pamatoti norādījuši daudzi lietas dalībnieki. Saistībā ar rīcības brīvību Padome drīkst un tai ir jāņem vērā arī specifiskās apdrošināšanas īpatnības.

48. Tomēr šī Padomes rīcības brīvība nav neierobežota. Konkrēti, tās izmantošana nedrīkst izraisīt to, ka Savienības tiesību pamatprincipam tiek atņemta nozīme [33]. Pie Savienības tiesību pamatprincipiem pieder arī Pamattiesību hartas 21. panta 1. punktā nosauktie īpašie diskriminācijas aizliegumi.

49. Tādēļ Padome nedrīkst pieļaut, piemēram, personas rasi un etnisko izcelsmi kā atšķirīgas attieksmes pamatus apdrošināšanā [34]. Tiesību savienībā, kura cilvēka cieņas, cilvēktiesību, vienlīdzības un nediskriminācijas

32 — Pastāvīgā judikatūra; skat. galvenokārt iepriekš 29. zemsvītras piezīmē minēto spriedumu lietā *Arcelor* (57. punkts), iepriekš 29. zemsvītras piezīmē minēto spriedumu lietā *S.P.C.M.* u.c. (42. punkts) un 2010. gada 8. jūnija spriedumu lietā C-58/08 *Vodafone* u.c. (Krājums, I-4999. lpp., 52. punkts).

33 — 2003. gada 9. septembra spriedums lietā C-25/02 *Rinke* (*Recueil*, I-8349. lpp., 39. punkts). Tādā pašā nozīmē, tomēr attiecībā uz dalībvalstu pasākumiem sociālās politikas jomā — 1999. gada 9. februāra spriedums lietā C-167/97 *Seymour-Smith* un *Perez* (*Recueil*, I-623. lpp., 74. un 75. punkts), iepriekš 25. zemsvītras piezīmē minētais spriedums lietā *Kutz-Bauer* (55.–57. punkts), 2003. gada 11. septembra spriedums lietā C-77/02 *Steinicke* (*Recueil*, I-9027. lpp., 63. punkts) un 2007. gada 18. janvāra spriedums lietā C-385/05 *Confédération générale du travail* u.c. (Krājums, I-611. lpp., 28. un 29. punkts). Līdzīgi Tiesa ir rīkojusies dažos jaunākos spriedumos par diskriminācijas aizliegumu vecuma dēļ; skat. 2005. gada 22. novembra spriedumu lietā C-144/04 *Mangold* (Krājums, I-9981. lpp., 63.–65. punkts), 2009. gada 18. jūnija spriedumu lietā C-88/08 *Hütter* (Krājums, I-5325. lpp., 45.–50. punkts) un iepriekš 20. zemsvītras piezīmē minēto 2010. gada 19. janvāra spriedumu lietā *Kücükdeveci* (38.–42. punkts).

34 — Direktīvā 2000/43, ar ko Padome ir izveidojusi Savienības tiesību sistēmu cīņai pret diskrimināciju rases vai etniskās izcelsmes dēļ, loģiski, nav ietverts neviens atbrīvojums, lai ņemtu vērā aktuāros faktorus.

ievērošanu ir pasludinājusi par saviem augstākajiem principiem [35], neapšaubāmi būtu ļoti nepiemēroti, ja veselības apdrošināšanā saslimšanas gadījumos ar ādas vēzi atšķirīgs risks tiktu saistīts ar apdrošinātā ādas krāsu un tāpēc viņam tiktu prasīta vai nu lielāka, vai mazāka prēmija.

50. Tikpat nepiemēroti būtu apdrošināšanas riskus piesaistīt personas dzimumam. Nav objektīva pamata pieņemt, ka Savienības tiesībās paredzētais aizliegums diskriminēt dzimuma dēļ sniegtu mazāku aizsardzību nekā Savienības tiesībās paredzētais aizliegums diskriminēt rases un etniskās izcelsmes dēļ. Jo tāpat kā rase un etniskā izcelsme arī dzimums ir pazīme, kas ir nedalāmi saistīta ar apdrošinātā personu un ko viņš nekādi neietekmē [36]. Turklāt personas dzimumu atšķirībā, piemēram, no personas vecuma [37] neskar nekādas dabīgas pārmaiņas.

51. Tāpēc ir tikai loģiski, ka Padome Direktīvas 2004/113 5. panta 1. punktā principā ir aizliegusi izmantot dzimumu kā faktoru apdrošināšanas prēmiju un izmaksu aprēķināšanai. Pat ar grūtniecību un maternitāti saistītas izmaksas — lai gan tās vispārzināmu bioloģisku iemeslu dēļ var rasties vienīgi sievietēm [38] — saskaņā ar Direktīvas 2004/113 5. panta 3. punktu nekādā ziņā nevar turpināt radīt atšķirības apdrošināšanas prēmijās un apdrošināšanas izmaksās vīriešu un sieviešu dzimuma apdrošinātajiem.

52. Neraugoties uz to, Padome Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punktā pieļauj, ka, aprēķinot apdrošināšanas prēmijas un izmaksas, dzimums tiek ņemts vērā, ja dzimuma kā noteicošā faktora izmantošana riska novērtēšanā balstās uz atbilstošiem un precīziem aktuārajiem un statistikas datiem. Tātad apstrīdētajā tiesību normā — atšķirībā no Direktīvas 2004/113 5. panta 3. punkta — nav pievērsta uzmanība nekādām skaidrām bioloģiskām atšķirībām starp apdrošinātajiem. Gluži pretēji, tā attiecas uz gadījumiem, kuros atšķirīgus apdrošināšanas riskus, iespējams, var *statistiski* saistīt ar dzimumu.

53. Tiesvedībā Tiesā tam vispirms tika sniegti šādi divi piemēri: sievietēm — statistiski — ir

35 — LES 2. pants, Lisabonas līguma redakcijā; līdzīgi jau iepriekš LES 6. panta 1. punkts.

36 — Šajā ziņā neaplūkošu retos, īpašos dzimuma maiņas gadījumus.

37 — Proti, arī vecums ir pazīme, kas ir nedalāmi saistīta ar personu, taču katrs cilvēks dzīvē iziet dažādus vecuma posmus. Tādējādi, ja apdrošināšanas prēmijas un izmaksas tiek aprēķinātas atšķirīgi atkarībā no vecuma, tad tas vien vēl nerada bažas par nelabvēlīgu attieksmi pret apdrošināto kā personu. Ikviens dzīves gaitā var, pamatojoties uz vecumu, izmantot viņam izdevīgākus vai mazāk izdevīgus apdrošināšanas pakalpojumus.

38 — Tomēr vīriešu dzimuma apdrošināto piesaistīšana izdevumu finansēšanā saistībā ar grūtniecību un maternitāti ir pamatota ar cēloņa principu: tikai sievietēm var iestāties grūtniecība, bet katrā grūtniecībā piedalās arī vīrietis.

lielāks sagaidāmais dzīves ilgums nekā vīriešiem, un smagus satiksmes negadījumus — statistiski — biežāk izraisa vīrieši nekā sievietes. Turklāt attiecībā uz privāto veselības apdrošināšanu dažkārt tiek norādīts, ka sievietes — statistiski — izmantojot vairāk medicīnas pakalpojumu nekā vīrieši [39].

54. Tiesa līdz šim vēl nav paudusi skaidru viedokli jautājumā par to, vai, veidojot apdrošināšanas pakalpojumus, tādas atšķirības starp personām, ko vienīgi statistiski var saistīt ar viņu dzimumu, drīkst izraisīt atšķirīgu attieksmi pret vīriešu un sieviešu dzimuma apdrošinātajiem vai pat tiem šāda atšķirīga attieksme jāizraisa.

55. Patiesībā spriedumos lietā *Neath* un lietā *Coloroll Pension Trustees* Tiesa ir ņēmusi vērā, ka, finansējot tajās apstrīdētās pensiju sistēmas, vīriešu un sieviešu atšķirīgais sagaidāmais dzīves ilgums bija viens no aktuārajiem faktoriem, ar kuriem tās bija pamatotas [40]. Tiesa tomēr nav paudusi viedokli, ka šis faktors būtu saderīgs ar Savienības tiesībās paredzēto aizliegumu diskriminēt dzimuma dēļ. Gluži otrādi, tā vienlīdzīgas darba samaksas principu saskaņā ar EEK līguma 119. panta 1. punktu (tagad — LESD 157. panta 1. punkts) *ir uzskatījusi par nepiemērojamu*, jo no aktuārā faktora bija atkarīgas tikai darba devēju pensiju iemaksas, bet ne darba ņēmēju pensiju iemaksas; tādējādi saskaņā ar Tiesas viedokli tolaik jautājums nebija par darba samaksu Savienības tiesību nozīmē [41].

56. Tomēr Tiesa *obiter dicta* gan spriedumā lietā *Neath*, gan spriedumā lietā *Coloroll Pension Trustees* ir norādījusi, ka *darba ņēmēju iemaksām* uzņēmuma pensiju sistēmās, kas ietilpst EEK līguma 119. panta 1. punkta piemērošanas jomā, vajadzētu būt vienādā apmērā vīriešu un sieviešu dzimuma darba ņēmējiem, jo tās ir darba samaksas daļa [42].

57. Tādējādi — ja vispār — judikatūra lietā *Neath* un lietā *Coloroll Pension Trustees*

39 — Konkrēti, sievietes biežāk piedaloties preventīvās pārbaudēs un lietojot vairāk zāļu.

40 — 1993. gada 22. decembra spriedums lietā C-152/91 *Neath* (*Recueil*, I-6935. lpp., 24. punkts) un 1994. gada 28. septembra spriedums lietā C-200/91 *Coloroll Pension Trustees* (*Recueil*, I-4389. lpp., 73. punkts).

41 — Iepriekš 40. zemsvītras piezīmē minētais spriedums lietā *Neath* (26.–34. punkts) un lietā *Coloroll Pension Trustees* (75.–85. punkts).

42 — Iepriekš 40. zemsvītras piezīmē minētais spriedums lietā *Neath* (31. punkta otrais teikums) un lietā *Coloroll Pension Trustees* (80. punkta otrais teikums).

drīzāk liek secināt, ka Savienības tiesībās paredzētais aizliegums diskriminēt dzimuma dēļ liedz saistībā ar apdrošināšanas riskiem ņemt vērā tādas atšķirības starp vīriešiem un sievietēm, kas veidojas tīri statistiski.

58. Tai vajadzētu būt mērauklai arī šajā lietā.

59. Savienības tiesībās paredzēto diskriminācijas aizliegumu piemērošanas jomā saskaņā ar pastāvīgo judikatūru statistikas dati var liecināt par *netiešas diskriminācijas* esamību [43]. Tomēr Tiesa, cik zināms, vēl nekad nav pieņēmusi statistiku kā vienīgo piesaistes punktu — un tādējādi visbeidzot kā attaisnojuma pamatu — *tiešai nevienlīdzīgai attieksmei*.

60. Šis Tiesas atturīgums varētu būt saistīts ar lielo nozīmi, kāda Savienības tiesībās piešķirta aizliegumam diskriminēt dzimuma dēļ. Tieša nevienlīdzīga attieksme dzimuma dēļ — izņemot īpašus veicināšanas pasākumus par labu tās kategorijas personām, pret kuru ir bijusi nelabvēlīga attieksme ("affirmative action") [44] — ir pieļaujama tikai tad, ja var droši konstatēt, ka pastāv atbilstošas atšķirības starp vīriešiem un sievietēm, kuru dēļ šāda atšķirīga attieksme ir nepieciešama.

61. Bet tieši šīs drošības trūkst, ja apdrošināšanas prēmijas un izmaksas vīriešiem un sievietēm tiek aprēķinātas atšķirīgi, tikai vai katrā ziņā galvenokārt pamatojoties uz statistiku. Tādā gadījumā tiek iepriekš pieņemts, ka — vienīgi statistiski redzamais — atšķirīgais vīriešu un sieviešu dzimuma apdrošināto sagaidāmais dzīves ilgums, viņu atšķirīgā gatavība uzņemties risku ceļu satiksmē un viņu atšķirīgā tendence izmantot medicīnas pakalpojumus galvenokārt esot izskaidrojama ar dzimumu.

62. Tomēr faktiski, kā norādījusi *Test-Achats* — kas nav apstrīdēts —, arī daudziem

43 — Skat., piemēram, 1989. gada 13. jūlija spriedumu lietā 171/88 *Rinner-Kühn* (*Recueil*, 2743. lpp., 11. un 12. punkts), iepriekš 33. zemsvītras piezīmē minēto spriedumu lietā *Steinicke* (56. un 57. punkts), 2004. gada 13. janvāra spriedumu lietā C-256/01 *Allonby* (*Recueil*, I-873. lpp., 75. un 81. punkts) un 2004. gada 12. oktobra spriedumu lietā C-313/02 *Wippel* (Krājums, I-9483. lpp., 43. punkts).

44 — Skat. LES jaunās redakcijas 3. panta 3. punkta otro daļu, LESD 8. pantu un LESD 157. panta 4. punktu.

citiem faktoriem ir liela nozīme, novērtējot minētos apdrošināšanas riskus. Tā, piemēram, šajā lietā īpaši aplūkojamo apdrošināto sagaidāmo dzīves ilgumu būtiski ietekmē ekonomiskie un sociālie apstākļi, kā arī katra indivīda ieradumi (piemēram, veiktās profesionālās darbības veids un apjoms, ģimenes un sociālā vide, ēšanas paradumi, stimulējošo vielu [45] un/vai narkotiku lietošana, brīvā laika aktivitātes, nodarbošanās ar sportu).

63. Ievērojot sabiedrības izmaiņas un tradicionālo lomu modeļu nozīmes zudumu, kurš no tām izriet, ar uzvedību saistīto faktoru ietekmi uz personas veselību un sagaidāmo dzīves ilgumu vairs nevar viennozīmīgi saistīt ar tās dzimumu. Atkal pievēršoties kaut dažiem no nupat minētajiem piemēriem: gan sievietes, gan vīrieši mūsdienās veic profesionālo darbību, kurai ir augstas prasības un kura reizēm rada ārkārtīgu stresu, abu dzimumu pārstāvji lieto visai ievērojamu daudzumu stimulējošo vielu, un arī personu sporta nodarbību veidu un apjomu nevar sākotnēji saistīt ar vienu vai otru dzimumu.

64. Saskaņā ar Direktīvas 2004/113 preambulas apsvērumiem nešķiet, ka Padome būtu kaut nedaudz ņēmusi vērā šos apstākļus [46].

65. Katrā ziņā šīs problemātikas daudzslāņainībai nav atbilstoši tas, ka Padome Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punktā vienkārši pieļauj, ka atšķirības starp apdrošinātajiem turpmāk tiks saistītas tikai vai katrā ziņā galvenokārt ar attiecīgo personu dzimumu, lai gan šajā nolūkā ir ieviesti zināmi šķēršļi ("noteicošais faktors"; "samērīgas atšķirības"; "atbilstoši un precīzi dati", kas tiek publicēti un regulāri atjaunināti).

66. Jāatzīst, ka diferencēšanu atkarībā no dzimuma apdrošināšanas pakalpojumos ir īpaši viegli īstenot. Pareizi saprast un izvērtēt apdrošināto ekonomiskos un sociālos apstākļus, kā arī ieradumus ir nesalīdzināmi sarežģītāk, un tos arī ir grūtāk pārbaudīt, turklāt šie faktori laika gaitā var mainīties. Taču praktiskas grūtības vien neattaisno to, ka zināmā mērā ērtības labad par nošķiršanas kritēriju tiek izmantots apdrošinātā dzimums.

45 — It īpaši tabakas, alkoholisko dzērienu, kafijas un tējas lietošana.

46 — It īpaši skat. Direktīvas 2004/113 preambulas 19. apsvērumu.

67. Ar vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un sievietēm nav saderīgs tas, ka personas dzimums tiek kaut kādā ziņā izmantots kā *aizstājošs kritērijs* citām diferencēšanas pazīmēm. Tas tāpēc, ka šādā veidā nevar noteikti konstatēt, ka atšķirīgas apdrošināšanas prēmijas un izmaksas vīriešu un sieviešu dzimuma apdrošinātajiem tiek balstītas tikai uz objektīviem kritērijiem, kuriem nav nekāda sakara ar diskrimināciju dzimuma dēļ.

68. Tīri finansiāli apsvērumi, kādus minējuši daži lietas dalībnieki — draudi, ka daļai apdrošināto vai pat visiem apdrošinātajiem tiks palielinātas prēmijas —, katrā ziņā nav objektīvs pamats, kurš pieļautu nevienlīdzīgu attieksmi atkarībā no dzimuma [47]. Turklāt šķiet pamatoti pieņemt, ka bez izņēmuma klauzulas, kāds ir Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punkts, dažiem apdrošinātajiem prēmijas būtu lielākas nekā pašlaik; bet parastā gadījumā savukārt vajadzētu būt mazākām prēmijām attiecīgā otra dzimuma apdrošinātajiem. Katrā ziņā neviens no lietas dalībniekiem nav apgalvojis, ka, ieviešot tā sauktās dzimuma vienādošanas likmes, rastos būtiski draudi privātās apdrošināšanas sistēmas finansiālajam līdzsvaram.

69. Ņemot vērā šos apstākļus, uzskatu — tāpat kā jau pirms manis uzskatījis ģenerāladvokāts van Gervens [*Van Gerven*] [48] —, ka uz dzimumu balstītu aktuāro faktoru piemērošana nav saderīga ar vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un sievietēm.

70. Tādēļ kopumā ierosinu Tiesai Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punktu atzīt par spēkā neesošu, jo ar to ir pārkāpts pamattiesībās nostiprinātais aizliegums diskriminēt dzimuma dēļ. Ar šādu spriedumu Tiesai turklāt būtu laba sabiedrība: jau pirms vairāk nekā trīsdesmit gadiem Amerikas Savienoto Valstu Augstākā tiesa saistībā ar pensijas apdrošināšanu ir nospriedusi, ka ar 1964. gada *Civil Rights Act* [Civiltiesību likumu] ir aizliegta atšķirīga attieksme pret apdrošinātajiem atkarībā no viņu dzimuma [49].

47 — Šajā ziņā iepriekš 25. zemsvītras piezīmē minētais spriedums lietā *Roks* (36. punkts), iepriekš 25. zemsvītras piezīmē minētais spriedums apvienotajās lietās *Schönheit* un *Becker* (85. punkts), iepriekš 33. zemsvītras piezīmē minētais spriedums lietā *Steinicke* (66. punkts), kā arī 2005. gada 10. marta spriedums lietā C-196/02 *Nikoloudi* (Krājums, I-1789. lpp., 53. punkts).

48 — Ģenerāladvokāta van Gervena 1993. gada 28. aprīļa secinājumi apvienotajās lietās C-109/91, C-110/91, C-152/91 un C-200/91 *Ten Oever* u.c. (*Recueil*, I-4879. lpp., 34.–39. punkts). Dažu lietas dalībnieku apspriestajā iepriekš 26. zemsvītras piezīmē minētajā lietā *Lindorfer*/Padome ģenerāladvokāti Džeikobss [*Jacobs*] (2005. gada 27. oktobra secinājumi, 70. punkts) un Šarpstone [*Sharpston*] (2006. gada 30. novembra secinājumi, 46. punkts) šeit aplūkoto jautājumu nav analizējuši sīkāk un beigās atstājuši to atklātu.

49 — *United States Supreme Court* [ASV Augstākās tiesas] 1978. gada 25. aprīļa spriedums lietā *City of Los Angeles v. Manhart* (435 U.S. 702 (1978)) un 1983. gada 6. jūlija spriedums lietā *Arizona Governing Comm. v. Norris* (463 U.S. 1073 (1983)).

71. Savukārt atzīt Direktīvu 2004/113 kopumā par spēkā neesošu nav nepieciešams. Atsevišķa direktīvas noteikuma nošķirta atcelšana gan nav pieļaujama, ja šis noteikums ir nedalāmi saistīts ar pārējo direktīvu; tādā gadījumā šīs direktīvas daļēja atcelšana mainītu direktīvā ietvertā tiesiskā regulējuma būtību; šāda iespēja ir dota vienīgi Savienības likumdevējam [50]. Tomēr šajā lietā, kad uzdevu kategorisku jautājumu, neviens no lietas dalībniekiem — pat ne Padome kā Direktīvas 2004/113 autore — nav apstrīdējis to, ka 5. panta 2. punkts ir no šīs direktīvas atdalāma daļa un tādējādi to var nošķirti atzīt par spēkā neesošu. Par to liecina arī apstāklis, ka 5. panta 2. punkts sākotnēji vispār nebija paredzēts un tikai vēlāk, likumdošanas procesa gaitā, tika iekļauts Direktīvā 2004/113.

72. Gadījumā, ja Tiesa tomēr atzītu Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punktu par spēkā esošu, tad šī norma kā izņēmuma noteikums būtu jāinterpretē šauri. Tas, ka tiek ievēroti nosacījumi, kas paredzēti ar dzimumu saistītu aktuāro un statistikas datu izmantošanai, valsts kompetentajām iestādēm būtu regulāri un stingri jākontrolē, ņemot vērā vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un sievietēm [51].

4) Sprieduma iedarbības laikā ierobežojums

73. Līgumi skaidri nenosaka sekas, kādas izriet no tiesību akta atzīšanas par spēkā neesošu prejudiciāla nolēmuma procedūrā. Tomēr, ņemot vērā, ka prejudiciāla nolēmuma procedūra nolūkā pārbaudīt Savienības tiesību akta spēkā esamību un prasība atcelt tiesību aktu ir divi Savienības iestāžu ieviesto pasākumu likumības kontroles veidi, kas ir paredzēti Līgumos un viens otru papildina [52], saskaņā ar pastāvīgo judikatūru tiesību akta atzīšanas par spēkā neesošu sekas ir jāparedz pēc analoģijas ar tiesību normām, kas ir piemērojamas spriedumiem par tiesību akta atcelšanu un izriet no LESD 264. panta un LESD 266. panta [53].

50 — Skat., piemēram, 2000. gada 5. oktobra spriedumu lietā C-376/98 Vācija/Parlaments un Padome (*Recueil*, I-8419. lpp., 117. punkts), 2005. gada 24. maija spriedumu lietā C-244/03 Francija/Parlaments un Padome (Krājums, I-4021. lpp., 15., 19. un 20. punkts) un iepriekš 22. zemsvītras piezīmē minēto spriedumu lietā "Ģimenes atkalapvienošanās" (27. un 28. punkts).

51 — Šajā ziņā ir nozīme tam, ka dalībvalstīm ir ne tikai savas valstu tiesības jāinterpretē tā, lai tās atbilstu Savienības tiesībām, bet arī jārūpējas, lai tās nepamatotos uz tādu sekundāro Savienības tiesību normu interpretāciju, kas būtu konfliktā ar Savienības tiesību sistēmā aizsargātajām pamattiesībām vai citiem Savienības tiesību vispārīgajiem principiem (iepriekš 9. zemsvītras piezīmē minētais spriedums lietā *Ordre des barreaux francophones et germanophone* u.c., 28. punkts).

52 — 1996. gada 8. februāra spriedums lietā C-212/94 *FMC* u.c. (*Recueil*, I-389. lpp., 56. punkts) un 2002. gada 25. jūlija spriedums lietā C-50/00 P *Unión de Pequeños Agricultores*/Padome (*Recueil*, I-6677. lpp., 40. punkts).

53 — 1980. gada 15. oktobra spriedums lietā 4/79 *Providence agricole de la Champagne* (*Recueil*, 2823. lpp., 44. un 45. punkts), lietā 109/79 *Maïseries de Beauce* (*Recueil*, 2883. lpp., 44. un 45. punkts) un lietā 145/79 *Roquette Frères* (*Recueil*, 2917. lpp., 51. un 52. punkts), kā arī 1988. gada 29. jūnija spriedums lietā 300/86 *van Landschoot* (*Recueil*, 3443. lpp., 24. punkts), 2001. gada 8. novembra spriedums lietā C-228/99 *Silos* (*Recueil*, I-8401. lpp., 35. punkts) un 2008. gada 22. decembra spriedums lietā C-333/07 *Regie Networks* (Krājums, I-10807. lpp., 121. punkts).

74. Tādējādi principā Tiesas spriedumam, ar ko pasākums prejudiciālā nolēmuma procedūrā ir atzīts par spēkā neesošu, līdzīgi kā spriedumam par tiesību akta atcelšanu ir atpakaļejošs spēks [54]. Turklāt jebkurai valsts tiesai atzinums par tiesību akta spēkā neesamību ir pietiekams pamats, lai attiecīgo tiesību aktu uzskatītu par spēkā neesošu arī pasākumos, kas tai ir jāpieņem [55].

75. Balstoties uz juridisko domu, kas izriet no LESD 264. panta otrās daļas, Tiesa, ja tā uzskata par vajadzīgu, katrā ziņā var nolemt saglabāt noteiktu apstrīdētā lēmuma iedarbību, turklāt šajā ziņā tai piemīt diskrecionāra vara [56].

76. Pagātnē Tiesa šo iespēju izmantoja it īpaši tad, ja, aplūkojot konfliktējošās intereses kopumā, to prasīja tiesiskās drošības apsvērumi [57]; šajā ziņā tā ņēma vērā arī tiesību akta atcelšanas vai atzīšanas par spēkā neesošu varbūtējo ietekmi uz saimnieciskās darbības subjektu tiesībām [58]. Šos apsvērumus var veiksmīgi izmantot arī izskatāmajā lietā.

77. Kā īpaši ir piebildusi Apvienotās Karalistes valdība, kopš Direktīvas 2004/113 spēkā stāšanās ir noslēgti daudzi, varbūt pat miljoniem tādu apdrošināšanas līgumu, kuriem pamatā ir ar dzimumu saistīti risku vērtējumi; tajos iesaistītās personas paļāvās uz atbilstošo valsts tiesību normu spēkā esamību Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punkta nozīmē.

78. Tāpēc tiesiskās drošības apsvērumu dēļ Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punkta iedarbību vajadzētu saglabāt divos aspektos.

79. Pirmkārt, atšķirības starp dzimumiem apdrošināšanas prēmijās un izmaksās attiecībā uz pagātni nevajadzētu apstrīdēt. Tādējādi Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punkta atzīšanai par spēkā neesošu vajadzētu būt iedarbībai tikai attiecībā uz nākotni.

54 — 1994. gada 26. aprīļa spriedums lietā C-228/92 *Roquette Frères* (*Recueil*, I-1445. lpp., 17. punkts) un iepriekš 52. zemsvītras piezīmē minētais spriedums lietā *FMC* u.c. (55. punkts) attiecībā uz atpakaļejošo spēku spriedumiem par tiesību akta atcelšanu skat. 2008. gada 12. februāra spriedumu lietā C-199/06 *Centre d'exportation du livre français*, saukts "CELF" (Krājums, I-469. lpp., 61. un 63. punkts).

55 — 1981. gada 13. maija spriedums lietā 66/80 *International Chemical Corporation* (*Recueil*, 1191. lpp., 13. punkts) un 2007. gada 8. novembra rīkojums lietā C-421/06 *Fratelli Martini* un *Cargill* (54. punkts).

56 — 1985. gada 27. februāra spriedums lietā 112/83 *Société des produits de maïs* (*Recueil*, 719. lpp., 18. punkts) un 1986. gada 15. janvāra spriedums lietā 41/84 *Pinna* (*Recueil*, 1. lpp., 26. punkts).

57 — Iepriekš 56. zemsvītras piezīmē minētais spriedums lietā *Pinna* (26.–28. punkts), iepriekš 53. zemsvītras piezīmē minētais spriedums lietā *Šilos* (36. punkts), 1992. gada 10. marta spriedums apvienotajās lietās C-38/90 un C-151/90 *Lomas* u.c. (*Recueil*, I-1781. lpp., 24. punkts) un iepriekš 53. zemsvītras piezīmē minētais spriedums lietā *Régie Networks* (122. punkts).

58 — 2003. gada 30. septembra spriedums lietā C-239/01 Vācija/Komisija (*Recueil*, I-10333. lpp., 78. punkts); visbeidzot, ar šādiem apsvērumiem ir pamatots arī iepriekš 23. zemsvītras piezīmē minētais spriedums lietā *Defrenne II* (69.–75. punkts), 1990. gada 17. maija spriedums lietā C-262/88 *Barber* (*Recueil*, I-1889. lpp., it īpaši 40.–45. punkts) un iepriekš 53. zemsvītras piezīmē minētais spriedums lietā *Régie Networks* (123. punkta pirmais teikums).

80. Otrkārt, vajadzētu dalībvalstīm piešķirt saprātīgu termiņu, kurā tām pielāgot savas valsts tiesības tam, ka Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punkts nav spēkā. Tādējādi apdrošināšanas uzņēmumi vienlaikus iegūtu pārejas posmu, kurā tie varētu izpildīt jaunā tiesiskā regulējuma prasības un atbilstoši pielāgot savus pakalpojumus. Ņemot vērā to, ko Savienības likumdevējs pats ir noteicis Direktīvas 2004/113 5. panta 1. punktā, es uzskatītu trīs gadus ilgu pārejas posmu par saprātīgu [59]. Šis posms sāktos no brīža, kad tiktu pasludināts Tiesas spriedums izskatāmajā lietā.

81. Taču, minētajam pārejas posmam beidzoties, visām turpmākajām apdrošināšanas prēmijām, kuru aprēķināšanā pašlaik vēl tiek veiktas atšķirības starp dzimumiem, tāpat kā pakalpojumiem, ko finansē no jaunajām prēmijām, ir jābūt veidotām vienādi abiem dzimumiem. Tam jāattiecas arī uz esošajiem apdrošināšanas līgumiem. Nebūtu pamatoti diskriminētajiem apdrošināšanas ņēmējiem, kuri agrāk, piemēram, ir noslēguši dzīvības apdrošināšanas līgumu, ilgstoši liegt kompensāciju, kura tiem pienākas, it īpaši tādēļ, ka šādu līgumu termiņš daudzos gadījumos var ilgt vēl daudzus gadus [60]. Vispārējais Savienības tiesību atpakaļejošā spēka aizliegums nekādi neliedz jaunu juridisko situāciju piemērot esošo faktisko apstākļu vēlākajām sekām [61].

82. Tikai uz tām personām, kuras pirms dienas, kurā tiks pasludināts Tiesas spriedums šajā lietā, ir cēlušas prasību vai iesniegušas attiecīgu sūdzību saskaņā ar piemērojamām valsts tiesībām, nevajadzētu attiekties sprieduma iedarbības laikā ierobežojumam atbilstoši pastāvīgajai judikatūrai [62].

59 — 2007. gada 21. decembris, uz kuru norādīts Direktīvas 2004/113 5. panta 1. punktā, ir tieši trīs gadus pēc Direktīvas 2004/113 spēkā stāšanās brīža 2004. gada 21. decembrī (diena, kad tā tika publicēta *Eiropas Savienības Oficiālajā Vēstnesī*, skat. direktīvas 18. pantu).

60 — Atbilstoši arī Tiesa iepriekš 58. zemsvītras piezīmē minētajā spriedumā lietā *Barber* (44. punkts), tikai "tiesiskās attiecības, kuru sekas beigušās pagātnē", ir pilnībā izslēgusi no sprieduma iedarbības. Līdzīgi ir veidots tā sauktais "*Barber* protokols" (pašlaik Protokols Nr. 33 par LESD 157. pantu, OV 2010, C 83, 319. lpp.), kurā pakalpojumi izslēgti vienīgi tad, "ja un ciktāl tie attiecas uz nodarbinātības laiku pirms 1990. gada 17. maija", tātad pirms sprieduma lietā *Barber* pasludināšanas dienas.

61 — 1973. gada 5. decembra spriedums lietā 143/73 *SOPAD* (*Recueil*, 1433. lpp., 8. punkts), 2002. gada 29. janvāra spriedums lietā C-162/00 *Pokrzeptowicz-Meyer* (*Recueil*, I-1049. lpp., 50. punkts) un 2010. gada 6. jūlija spriedums lietā C-428/08 *Monsanto Technology* (Krājums, I-6765. lpp., 66. punkts).

62 — Iepriekš 56. zemsvītras piezīmē minētais spriedums lietā *Pinna* (30. punkts) un iepriekš 53. zemsvītras piezīmē minētais spriedums lietā *Régie Networks* (127. punkts), tajā pašā nozīmē iepriekš 23. zemsvītras piezīmē minētais spriedums lietā *Defrenne II* (75. punkts) un iepriekš 58. zemsvītras piezīmē minētais spriedums lietā *Barber* (44. punkts).

B — *Par otro jautājumu*

83. Ar otro jautājumu, kas ir formulēts šaurāk nekā pirmais jautājums, Beļģijas Konstitucionālā tiesa vēlas zināt, vai iespējamās šaubas par Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punkta atbilstību pamattiesībām pastāv arī tad, ja šis punkts tiek piemērots vienīgi *dzīvības apdrošināšanas līgumiem*. Otrais jautājums ir balstīts uz to, ka Beļģijas likumdevējs izņēmuma noteikumu saskaņā ar Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punktu vispār ir izmantojis tikai šim apdrošināšanas līgumu veidam.

84. Otrais jautājums ir uzdots gadījumam, ja uz pirmo jautājumu, kā esmu ierosinājusi, tiktu atbildēts noliedzoši, jo jāpieņem, ka ir pārkāpts Direktīvas 2004/113 5. panta 2. punkts attiecībā uz aizliegumu diskriminēt dzimuma dēļ. Līdz ar to ir jāizskata otrais jautājums.

85. Tomēr neredzu nekā tāda, kā dēļ īpaši dzīvības apdrošināšanas līgumos obligāti vajadzētu pieļaut to, ka apdrošināšanas prēmijas un izmaksas tiek veidotas atkarībā no dzimuma. Dzīvības apdrošināšanā prognozētais apdrošinātā sagaidāmais dzīves ilgums ir galvenais riska faktors. To, ka šajā gadījumā, novērtējot risku, nedrīkst iepriekš pamatoties vienīgi uz statistiski pierādāmām atšķirībām starp vīriešu un sieviešu dzimuma apdrošinātajiem, jau esmu izklāstījusi saistībā ar pirmo jautājumu [63].

86. Neviens no šajā tiesvedībā izvirzītajiem argumentiem neļauj secināt, ka dzīvības apdrošināšana būtu īpaša salīdzinājumā ar pārējiem apdrošināšanas veidiem, kurās riska novērtējums tradicionāli tiek veikts atkarībā no dzimuma. Tādēļ saskaņā ar Tiesas rīcībā esošajām ziņām nav iemesla otro jautājumu novērtēt saturiski citādi kā pirmo. Tādējādi uz Beļģijas Konstitucionālās tiesas otro jautājumu ir jāatbild apstiprinoši.

63 — Par to skat. it īpaši šo secinājumu 61.–68. punktu.

VI — Secinājumi

87. Ņemot vērā iepriekš izklāstītos apsvērumus, ierosinu Tiesai uz Beļģijas Konstitucionālās tiesas lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu atbildēt šādi:

"1) Direktīvas 2004/113/EK 5. panta 2. punkts nav spēkā;

2) tiesību normai, kas atzīta par spēkā neesošu, iedarbība tiek saglabāta, līdz paies trīs gadi kopš Tiesas sprieduma pasludināšanas šajā lietā. Tas neattiecas uz tām personām, kuras pirms dienas, kurā tiks pasludināts Tiesas spriedums šajā lietā, ir cēlušas prasību vai iesniegušas attiecīgu sūdzību saskaņā ar piemērojamām valsts tiesībām."